

mektedir. Bir dinin, bağlularını sapkınlara yahut inkarcılarla her bakımdan eşit görmemesi tabiidir; aksi bir söylem onun inanç ve değer sisteminin üstünlüğü iddiasından vazgeçmesi anlamına gelir. Bütün bu tesbitlerin yanı sıra adalet fikrinin ve insana insanca davranma ilkesinin getirdiği eşitlikle inanç kardeşliğinden doğan eşitliğin müslüman toplum düzeni için asıl olduğu, bazı kural ve uygulama biçimlerinde gözlemlenen eşitsizliklerin ise ârızî sayılması gerektiği hususu genel kabul görmüştür.

Eşitliği sınırlayan şartlar tabii olabileceği gibi içtimaî, siyasî ve hukukî nitelikli beşerî durumlardan da kaynaklanabilir. Hak ve sorumluluklarla ilgili olarak bazan kadın, bazan erkek lehine eşit sayılmayan durumlar biyolojik farklılıklarla ilgili olduğu kadarıyla tabii durumlara örnek verilmekte, kadının ağır işlerde her zaman çalışma imkânı bulamaması geçimin erkek tarafından üstlenilmesini yüzyıllar boyunca köklü bir gelenek haline getirmiş olduğundan bununla ilgili düzenlemeler de aynı durumun bir uzantısı şeklinde değerlendirilmektedir. Doğuştan getirilen farklı yeteneklerin belirli işlerde istihdam hususunda avantajlar sağlaması da akla aykırı görülmemiştir. Bazı durumların gerçekte tabii olmadığı halde köklü geleneklerin etkisiyle âdeta tabii imiş gibi yorumlandığı görülebilir. Kölelik statüsü buna örnek gösterilir. Ancak İslâm, eşitlik ilkesiyle tam bir tezat teşkil eden köleliği geçmiş kültürler gibi tabii bir durum olarak değerlendirmemiş, fakat bu kökleşmiş müesseseyi veri kabul ederek onu kaldırmak ve eşitlik ilkesini geçerli kılmak üzere tedricî uygulamalar içeren bir süreç öngörmüştür. Fıkıh âlimlerinin birer hukuk ilkesi kabul ettiği, zararın her durumda giderilmesi, evlilikte denkleğin sağlanması, kolaylık ilkesinin önceliği gibi temel kuralları uygulandığında kendiliğinden bazı ârızî eşitsizlik durumlarına yol açabilir. Fıkıhî çözümler külliyyatının kendi iç örgüsü dikkate alınınca belirli açıklamalara kavuşturulabilmekle beraber yalın olarak ele alındığında eşitlik ilkesini sınırladığı görülen hükümlerin bir kısmı doğrudan doğruya naslara, bir kısmı da müslüman âlimlerin tartışmalı görüşlerine dayalıdır. Kadının mirastan aldığı payın erkeğin payı ile eşit olmaması nasla belirlenmiş duruma, kadının devlet başkanı ya da yargıç olabilmesi tartışmalı icthadlara birer örnektir. Siyasal katılım da eşitliği ortadan kaldıran imâmetin Kureşliliği gibi, belli bir tarihî dönemin dengeleri bakımından önem taşıyan kabuller

de tartışmalı türden sınırlamalara dahildir. Bu gibi meselelerin çözümü, hukukî hadiseler için dinamik süreçlerin varlığını kabul ederek naslarla açıkça belirlenmiş durumlar da aslî eşitliği sınırlayıcı şartların sürekli biçimde yeniden değerlendirilmesinde yatmaktadır. Bu şartların ortadan kalkması veya oluşması durumunda nasıl hüküm verileceğini usul bakımından tesbit etmek bu açıdan önem taşımaktadır. Çağdaş yenilikçi fikrî eğilimler bu tür hükümlerin işaret edilen dinamik süreçlere göre değerlendirmesini ve şartları gerçekleşince mutlak anlamda eşitlik ilkesinin devreye sokulmasını önermektedir (M. Tâhir b. Âşûr, s. 187-207).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "svy" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "svy" md.; *et-Ta'rîfât*, "el-İttihâd" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "svy" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "svy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem* "svy" md.; *Müsned*, V, 411; Buhârî, "Megâzî", 18, "Hudûd", 11-12; Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1990, s. 82-83; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1409/1989, s. 100; İbn Miskevî, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1398, s. 37, 123-141; İbn Sînâ, *'Uyûnü'l-ḥikme* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, s. 2; a.mlf., *el-İşârât ve'l-tenbîhât* (nşr. Süleyman Dün-yâ), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), I, 444-445; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn* (nşr. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm), Beyrut 1412/1992, V, 335; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), I, 130-131; Vâhidî, *el-Vasîṭ fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecid* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Beyrut 1415/1994, IV, 158; Gazzâlî, *İḥyâ'*, Beyrut 1417/1997, II, 262-263; IV, 65; V, 221-222; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 569; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, V, 152; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İḥkâm fi uşûli'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, II, 227-229; Abdülmün'im Ahmed Bereke, *el-İslâm ve'l-müsâvât beyne'l-müslimîn ve ğayri'l-müslimîn*, İskenderiye 1410/1990, tür.yer.; Ali Abdülvâhid Vâfi, *el-Müsâvât fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Nehdatü Mısır), s. 9-10; Mustafa Yayla, *İslâm Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37, 74-75, 104, 180-181; B. Turner, *Eşitlik* (trc. Bahadır Sina Şener), Ankara 1997, tür.yer.; M. Tâhir b. Âşûr, *İslâm, İnsan ve Toplum Felsefesi* (trc. Vecdi Akyüz), İstanbul 2000, s. 187-207; Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devletinde Eşitlik Kavramının Gelişimi* (profesörlük takdim tezi, 2000), SÜ Hukuk Fakültesi, s. 25, 218, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 380-381; Hayreddin Karaman, *İslâm ve Türkiye*, İstanbul 2003, s. 141, 144-145; Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâî*, İstanbul 2005, s. 292-293, 403-410; Stanley I. Benn, "Equality, Moral and Social", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), New York -London 1972, III, 38-42; A. H. Halsey, "Equality", *The Social Science Encyclopedia* (ed. A. Kuper-J. Kuper), London 1985, s. 260-263; C. E. Bosworth, "Musâwât", *EP* (İng.), VII, 663; S. Enderwitz, "al-Shu'ûbiyya", a.e., IX, 513.

MÜSÂVEME

(المساومة)

Pazarlık
veya pazarlıklı satış anlamında
bir fıkıh terimi.

Sözlükte "pazarlamak, pazarlık yapmak, fiyat vermek" anlamlarındaki **sevm** kökünden türeyen **müsâveme** "pazarlık (yapmak)" ve "pazarlıklı satış" demektir. Bunun için **mükâyese**, **mümâkese** ve çağdaş Arap hukukunda **mümârese** kelimeleri de kullanılır. Alıcı ile satıcının özelde fiyat, genelde akdin konusu veya şartları üzerinde pazarlık edip karşılıklı rızaya dayalı olarak anlaşmaları usulüne müsâveme, bu yöntemle yapılan alım satım sözleşmesine ise **bey'u'l-müsâveme** adı verilir. Ancak akde de kısaca müsâveme denilmiştir. Fiyatlandırma açısından alım satım akidleri pazarlıklı ve güvene dayalı (büyü'u'l-emâne: murâbaha, tevliye ve vadîa) olmak üzere ikiye ayrılır. İkinci gruptaki akidlerden ve alıcının satıcısına güveni açısından onlara benzeyen istisnâlden farklı olarak müsâvemede semen pazarlıkla belirlenir; malın alış veya mal oluş fiyatının yahut piyasa değerinin müşteriye bildirilmesi gerekmediğinden yeni akde tesir eden bir hüküm yoktur. Bu yönüyle yalan, yanlış ve aldatma ihtimali daha az olduğu için müsâveme ittifakla en uygun alışveriş usulü sayılmış ve yaygınlaşmıştır. Hz. Peygamber'in (Buhârî, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 74; İbn Mâce, "Ticârât", 34, "Libâs", 12; Ebû Dâvûd, "Büyû", 7; "Akzîye", 20; Tirmizî, "Büyû", 66) ve sahâbenin (Buhârî, "Büyû", 67, "Hiyel", 14) müsâveme yaptığı bilinmektedir. Fıkıh literatüründe mutlak olarak anılan bey' akdiyle esasen pazarlık suretiyle gerçekleştirilen bu satış türü kastedilir. Alıcı ve satıcının karşılıklı teklifler vererek yaptıkları pazarlığı ifade etmek üzere müsâveme kullanılsa da çoğunlukla **sevm** kelimesi tercih edilir. Bu durumda müsâveme sözleşme hükmünde olmayıp bey' akdine hazırlık aşaması sayıldığından pazarlık ifadeleri uzlaşma sağlanmadıkça icap ve kabul yerine geçmez (bk. MECLİS).

Fakihlerin çoğunluğuna göre pazarlığın ardından akid bağlayıcılık kazandıktan sonra taraflar gabn iddiasında bulunamaz (Mâlikî mezhebindeki kuvvetli görüşe aykırı bir diğer ihtihada göre fiyatta aldanmanın üçte biri aşması halinde gabn muhayerliği vardır). Denk hisseleri farklı fiyatlardan alınmış bile olsa ortaklar -güvene dayalı akidlerin aksine- müsâvemeye

MÜSÂVEME

satılan malın satış bedelini mülkiyet paylaşımı oranında bölüşürler. Bir kimsenin belli bir ayın için satıcısıyla -şer'an sübüt bulacak şekilde- bizzat müsâveme yapması veya başkasının pazarlığına şahit olup müdahale etmemesi, ilgili akid tamamlandıktan sonra kendisinin o mal üzerindeki mülkiyet iddiasını ve şûf'a hakkını düşürür.

Pazarlık sırasında üçüncü kişilerin alım kastından uzak, göstermelik, kıskırtıcı, yanıltıcı teklifleri "neceş" kapsamında değerlendirilir. İki tarafın pazarlığı aşamasında alım niyetiyle araya girmek de (sevm ale's-sevm) hadislerde yasaklanmıştır (*el-Muvatta'*, "Büyü", 45; Buhârî, "Büyü", 58-59, 64, 70, 71, "Şurût", 11; Müslim, "Nikâh", 38, 51-56, "Büyü", 11; İbn Mâce, "Ticârât", 13; Tirmizî, "Büyü", 57; Nesâî, "Büyü", 16, 19-20). Ancak yasağın akdin özüne veya aslî unsurlarına değil mücâvir veya hâricî vasfına taalluk ettiği ileri sürülerek bu usulle yapılan satım işlemleri -pazarlıkta sona yaklaşıldığı sırada gerçekleşmişse- Hanefîler'ce (ve bazı Hanbelîler'ce) mekruh, diğer üç mezhebin mensuplarıncâ haram sayılmış, fakat erkân ve şartlarının tamam olması sebebiyle fukahânın çoğunluğunca hukuken (*kazâen*) geçerli kabul edilmiştir. Hanbelîler ile Mâlikîler'den gelen başka rivayete göre böyle bir akid fâsid olup fesih edilir. Mâlikî ve Hanbelîler ile mütekaddimîn Şâfiî ulemasının görüşüne göre taraflar pazarlık sürecinde fiyat üzerinde -karşılıklı rızalarının bulunduğu sarâhâten veya delâleten anlaşılacak şekilde- uzlaşmış, fakat henüz akid yapmamışken araya girip daha yüksek fiyat teklif ederek satıcıyı veya aynı malı daha ucuza yahut nisbeten üstün vasıflı bir malı o bedele temin edeceğini söyleyerek alıcıyı caydırmak haramdır; müteahhirîn Şâfiî âlimlerinin görüşü ise aksi yönde olup bazı Hanbelîler de buna katılmaktadır. İnkâr veya tasdik izlenimi vermeyen bir sükûtun rıza göstergesi olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Çoğunluk bunu red, bazıları ise onay saymıştır; dolayısıyla araya girmenin hükmü birinci gruba göre helâl, ikincisine göre haramdır. Hanbelîler de haramlığını savunmaktadır. Ancak taraflar henüz fiyat üzerinde karşılıklı rızalarını ortaya koymamışken pazarlığı müdahil olmak câizdir. Açık arttırma yöntemiyle gerçekleştirilen satışların söz konusu yasağın kapsamına girmediği icmâ ile sâbittir (bk. MÜZAYEDE).

Hanefî ve İbâzîler, pazarlık üzerine pazarlık ile satış üzerine satışın (bey' ale'l-bey') aynı şey olduğunu söyler. Şâfiî ve Hanbelîler ikisini birbirinden ayırarak akid ta-

mamlanmış, fakat muhayerlik süresi dolmamışsa üçüncü kişinin araya girmesine satış / alış üzerine satış / alış derler. Bazı Mâlikîler ise yeni alıcının müdahil olmasını pazarlık üzerine pazarlık, başka satıcının devreye girmesine ise satış üzerine satış sayarken diğerleri ikincisini ilkiyle özdeşleştirerek onu üçüncü bir tarafın malı daha yüksek fiyat teklif etmesi şeklinde açıklar. Akid henüz bağlayıcılık kazanmamışken meclis ve şart muhayerliği süresince araya girilerek gerçekleştirilen alım/satım akdini Hanbelîler bâtıl, Şâfiîler câiz görmekte, Hanbelîler'den cevazına dair bir görüş de rivayet edilmektedir. Çoğunluk satım akdine kıyasla aynı hükmü icâre, âriyet, istikrâz, hibe, müsâkât, müzâraa ve cuâle gibi işlemlere de teşmil etmiştir. Hanefîler menfaatin satışı saydıkları için icâreyi de yasak kapsamına sokmuş, İbâzîler ise onu sadece alım satım türleriyle sınırlamıştır. Mâverîdî, akid henüz bağlayıcılık kazanmamışken pazarlık konusu malın satıcısının huzurunda müşteriden yüksek fiyatla talep edilmesini de satıcının caymasına yol açabileceği endişesiyle haram olarak nitelemiştir. Ona uyan diğer Şâfiîler, muhayerlik sürecinde satıcıdan aynı cins maldan daha yüksek fiyatla talepte bulunulmasını, özellikle de istenen miktar ancak satılanla tamamlanabilecekse haram saymışlardır. Bunlara göre, mal kıymetinin altında bir bedelle bile satılmış olsa hüküm aynıdır.

Sevm kavramı çerçevesinde doktrinde ayrıntılı biçimde işlenen diğer bir husus da pazarlık aşamasında alınan malın tazmin sorumluluğu meselesidir (bk. DAMÂN). Hanefî ve Hanbelî gibi bazı mezhep ulemâsı satın alma ve inceleme amaçlı kabzi ayrı değerlendirmişlerdir. Hanefîler'e göre fiyatı açıklanıp alım kastiyle kabzedilmiş mal kasıtsız / kusursuz telef olursa ya da müşteri ölür ve mal vârisleri tarafından tüketilirse cinsine göre kıyemiyattansa kıymetinin, misliyyattansa mislinin tazmini -aksi şart koşulsa dahi- gerekir. İtlâfî veya tüketilmesi halinde semeni ödenir; çünkü malın tüketilmesi fiyata rızayı gösterir. Fiyat açıklanmaksızın alınan mal ise müşterinin elinde emanet hükmündedir; tazmini gerekmez (*Mecelle*, md. 298, 771). Taraflar farklı fiyatlar vermiş ve henüz uzlaşma sağlanmamışken kabzedilen malın tüketimi veya itlâfî durumunda Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre -kıyasın aksine- örf binâen satıcının istediği bedel tazmin edilir. Bu şekilde kabzedilen malda müşteri henüz kesin kararını vermeden satıcı cayar veya taraflardan biri ölürse akid

gerçekleşmez (*Mecelle*, md. 183). Bu sebeple müşteri veya ölümü halinde vâris malı tüketirse kıymetinin tazmini gerekir. Diğer üç mezhep, bu durumda emaneten kabzedilen malın telefinden kusursuzluk halinde müşteriye sorumlu tutmaz. Ancak Mâlikîler'e göre pazarlık sürecinde taraflar farklı fiyat verir ve satıcı itiraz etmeden mal götürülüp itlâf veya kasıtsız / kusursuz telef yahut zayi olursa kıymeti tazmin edilir. Ne var ki tazminat müşterinin teklifinin altına inemez veya satıcının talebinin üstüne çıkamaz; çünkü her ikisi de açıkladıkları bedellere rıza göstermiştir. Müşteri malı satıcının huzurunda ve onun itirazıyla karşılaşmadan tüketir veya telef ederse kendi teklif ettiği fiyatı öder. Tarafların farklı fiyat verdikleri mal -satıcının istediği fiyat üzerindeki ısrarına rağmen- müşteri tarafından götürülüp itlâf veya kasıtsız / kusursuz telef olursa o bedel tazmin edilir. Ancak müşteri malı satıcının huzurunda ve itirazla karşılaşmadan telef ederse son söylenen fiyat üzerinden tazminat ödenir.

Hanefîler'e göre, incelemek veya başkasına göstermek için sahibinin izniyle alınan mal -fiyatı açıklanmış olsun veya olmasın- emanet hükümlerine tâbidir (*Mecelle*, md. 299, ayrıca bk. md. 768, 1464). Müşterinin malı tüketmesi satım hükümlerine işlerlik kazandıracığından bedelini öder (ayrıca bk. *Mecelle*, md. 912, 925). Hanbelî mezhebine göre, fiyatı kesinleşmiş mal başkasına gösterilmek için alınıp telef olmuşsa -teâtî yöntemiyle alışverişi sahih sayan çoğunluk açısından- müşteri tazminle sorumludur. Mezhebin sahih görüşüne göre mal bu maksatla fiyatı kesinleştirilmeden götürülse dahi sonuç değişmezken bir başka ictihada göre sorumluluk rehinde olduğu gibi mal sahibine aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Büyü", 45; Buhârî, "Büyü", 58-59, 64, 67, 70, 71, "Şurût", 11, "Hiyel", 14, "Şehâdât", 22, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 74; Müslim, "Nikâh", 38, 51-56, "Büyü", 11; İbn Mâce, "Ticârât", 13, 14, 34, "Libâs", 12; Ebû Dâvûd, "Büyü", 7, "Akzîye", 20; Tirmizî, "Büyü", 57, 66; Nesâî, "Büyü", 16, 19-20; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 443, 447-448, 513; Bâcî, *el-Müntekâ*, Kahire 1332, V, 100-101; Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 173; XIII, 83; XIV, 113; XXII, 180-181; İbn Rüşd, *el-Beḡân ve't-taḡşîl* (nşr. Saïd Ahmed A'râb), Beyrut 1404/1984, VII, 485-487; a.m.f., *el-Muḡaddimâtü'l-mümehhidât* (nşr. Saïd Ahmed A'râb), Beyrut 1408/1988, II, 138, 139; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 21, 134, 222, 232; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 144; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Herrâs), IV, 207, 210-211, 235-237; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *el-'Aziz şerhu'l-Vecîz* (nşr. Ali M. Muav-

vaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1417/1997, IV, 129-130; Nevevî, *el-Mecmûʿ*, XIII, 17-19; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fihhiyye*, Libya-Tunus 1982, s. 269; Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürûʿ* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, IV, 45-47, 97, 122, 142-144; İbnü'l-Mülâkkn, *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc* (nşr. Abdullah b. Saâf el-Lihyânî), Mekke 1406/1986, IV, 313-315; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VI, 167, 477, 507; VII, 203; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fiki), Beyrut 1406/1986, IV, 331-333; Âmir b. Ali eş-Şemmâhî, *Kitâbü'l-İzâh* (Muhammed b. Ömer en-Nefûsî'nin hâşiyesiyle birlikte), Beyrut 1391/1971, III, 88-90; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, IV, 467-471; V, 321; Buhûti, *Keşşâfü'l-kunâʿ*, III, 183-184, 229, 235, 370; Kalyûbî, *Hâşiye ʿalâ Minhâci't-tâlibin*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 183-184, 214; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-d-evânî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 109, 121, 156-157; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye ʿale's-Şerhi'l-kebir*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), III, 140-141, 159; *Mecelle*, md. 183, 298, 299, 768, 771, 912, 925, 1464; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 270-271, 468-473, 726-727; Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât*, Beyrut 1407/1987, s. 213-215; "Sevni", *Mu.F.* XXV, 291-294; "Müsâveme", a.e., XXXVII, 159-160.

CENGİZ KALLEK

el-MÜSÂYERE

(المسيرة)

İbnü'l-Hümâm'ın
(ö. 861/1457)
kelâma dair eseri.

Tam adı *el-Müsâyere fi'l-akâʿidi'l-münciye fi'l-âhire*'dir. Müellif, kitabın başında kaydettiğine göre (s. 7-8) bir arkadaşının talebi üzerine Gazzâlî'ye ait *er-Risâletü'l-kudsiyye*'yi ihtisar etmek istemiş, bu amaçla birkaç sayfasını özetledikten sonra konuların daha iyi anlaşılabilmesi için bazı ilâveler yapmayı düşünmüş, bu ilâveler sonunda müstakil bir eser ortaya çıkmıştır. Ancak başlıkları açısından Gazzâlî'nin risâlesine paralellik arzettiğinden eserin adını bu mânaya gelen "el-Müsâyere" kelimesi ile başlatmıştır.

el-Müsâyere, Gazzâlî'nin risâlesinden farklı olarak bir mukaddime ile bir hâtimenin eklenmesinden başka dört bölümden oluşmakta ve her bölüm on alt başlığa ayrılmaktadır. Mukaddimede Ebû Hanîfe'nin "fıkıh" anlayışından faydalanarak kelâm ilminin tarifi yapılmış, konusu anlatılmış, bu arada imâmet meselesinin kelâmın temel konularından olmayıp tamamlayıcı nitelikli bir muhteva taşıdığı belirtilmiştir. Kitabın birinci bölümü zât-î ilâhiyye hakkındadır. Burada Allah'ın varlığı, ezeli ve ebedî oluşu, cevher, cisim ve araz olma-

yışı, belli bir yönde ve mekânda bulunması, arşa istivâ edişi, âhirette gözle görüleceği ve birliği anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda, Allah'ın birliğini ispat eden âyete (el-Enbiyâ 21/22) dayanılarak şekillendirilen burhân-ı temânuun kat'î değil zannî-iknâî bir kanıt oluşturduğuna işaret eden Teftâzânî'ye yönelik tekfîre kadar varan eleştiriler ele alınmış ve bunlara verilen cevaplar aktarılmıştır. Eserin ikinci bölümü ilâhî sıfatlara dair olup bunların sübûtî olanları konu edinilmiştir. Üçüncü bölüm ilâhî fiillere ayrılmıştır. Burada önce Mâtürîdîler'le Eş'arîler arasında tartışma konusu olan tekvîn meselesi ele alınmış, Ebû Hanîfe ile başlatılan bu anlayışın ona nisbetinin doğru sayılmayacağı belirtilerek Eş'arî telakkisinin haklılığına işaret edilmiştir. Ardından ilke olarak Allah'tan başka yaratıcının bulunmadığı, bunun yanında kula ait iradî fiillerde kulun da kesb ve kudretinin mevcut olduğu vurgulanmış, ilâhî iradenin her şeyi kapsadığı, Allah'a hiçbir şeyin vâcip olmadığı, hüsün kubuh vb. konulara yer verilmiştir. İbnü'l-Hümâm, Gazzâlî'yi örnek alarak eserinde nübüvvet bahsine müstakil bir bölüm tahsis etmemiş, üçüncü bölümün son iki başlığını buna ayırmıştır. Eserin dördüncü bölümü sem'iyât bahisleriyle ilgilidir. Burada önce kıyâmet konularına yer verilmiş, ardından imâmet mevzuu işlenmiştir. Hâtime de ise Gazzâlî'nin *Qavâ'idü'l-akâ'id*'inin sonuna koyduğu dördüncü faslın konusunu oluşturan iman bahsi işlenmiştir. *el-Müsâyere* müteahhir dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen yer yer özgün bakışları, veciz, sağlam ifadeleri ve Mâtürîdiyye ile Eş'ariyye kelâmı arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlaması açısından özel bir konuma sahiptir.

Eser *Tavzihu'l-Müsâyere* adıyla müellifin kendisi (İÜ Ktp., AY, nr. 406) ve *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere* ismiyle talebesi Kemâleddin İbn Ebû Şerîf tarafından şerhedilmiştir. İbnü'd-Deyrî en-Nablusi ile İbn Kutluboğa da kitaba birer şerh yazmıştır. İbn Kutluboğa'nın çalışması daha çok bir hâşiyeye özelliği taşımaktadır. Birçok yazma nüshası bulunan *el-Müsâyere*'nin (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 92; İÜ Ktp., AY, nr. 2555; İzmir Millî Ktp., nr. 924; Tire İlçe Halk Ktp., nr. 863; Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 799, Lâleli, nr. 2439, Şehid Ali Paşa, nr. 1725) çeşitli başlıkları yapılmıştır (Kahire 1347; İbn Ebû Şerîf ve İbn Kutluboğa'nın şerhiyle, Bulak 1317 → İstanbul 1979; Delhi 1904; Bağdat 1962).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hümâm, *el-Müsâyere*, İstanbul 1400/1979; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *el-Uşûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe* (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1416/1996, s. 15; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1666-1667; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 92.

ŞERAFETTİN GÖLCÜK

MÜSBİTE

(bk. EHL-i İSBÂT).

MÜSEBBA'

(مستج)

Divan şiirinde yedişer mısralık bendlerden oluşan musammat nazım şeklindeki manzume (bk. MUSAMMAT).

MÜSEBBİHÂT

(المستح)

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ı tesbih için kullanılan "sebh" kökünün türevleriyle başlayan altı sürenin ortak adı (bk. SÜRE).

MÜSEBBİHÎ

(المستحي)

Ebû Abdillâh el-Emîrî'l-Muhtâr İzzü'l-Mülk Muhammed b. Ebî'l-Kâsım Ubeydillâh b. Ahmed el-Müsebbihî (ö. 420/1029)

Fâtımî tarihçisi.

10 Receb 366'da (4 Mart 977) Mısır'ın Fustat şehrinde doğdu. Aslen Harranlıdır. Dedesine nisbetle Müsebbihî diye anılır. Babasının cenaze namazını Kâdilkudât Mâlik b. Saîd'in kıldırması onun Mısır'da sahip olduğu itibarı göstermesi açısından önemlidir. Hayatı hakkındaki bilgiler, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı ile İbn Saîd el-Mağribî'nin *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*'ine dayanmaktadır. Abdülganî el-Ez-dî'den Amr b. Âs Camii'nde hadis okudu. 398 (1008) yılından itibaren Halife Hâkim-Biemrillâh'ın hizmetine girdi ve orduda görev aldı. Bundan dolayı "Emîr" unvanıyla da anılır. V. (XI.) yüzyılın başlarında önemli görevler üstlendi, Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Kays ve Behnesâ valiliğine tayin edildi, ayrıca Divânü't-tertib'in başkanlığına getirildi. Hâkim-Biemrillâh ve Zâhir-Lidînillâh'ın meclislerinde bulundu. Haya-